ТЕКIОНЫГЪЭМ ия 65-рэ ИЛЪЭС ИПЭГЪОКI

ЗэчIыпIэгъуитIум язэо-мамыр гъогухэр

«Шызещ», «шыгъэпс» е нэмыкI еплъыкIэкIэ ижъкIэ лIэкъо лъэш пащэу щытыгъэ Шапсыгъ зыцIагъэм къытекIыгъэ шапсыгъэхэр анахь этническэ купышхоу я XVIII-рэ лIэшIэгъум адыгэхэмкIэ щытыгъэх. Ау ялIыгъэрэ янамысрэ зэрафэсакъыщтыгъэхэм, яшъхьафитыныгъэ чIамынэным, абзи, яхабзи, Тхьэм къафигъэшъошэгъэ чIыналъэу зытесхэри ежьежьырэу къэнэжьынхэм зышъхьамысыжьхэу зэрэфэбэнагъэхэм ыкIи «Кавказым иаслъанкIэ» зэджэгъэхэ Тыгъужъыкъо Къызбэч фэдэмэ къаIэтыгъэ яшапсыгъэ быракъ чIэтхэу анахь пытагъэ ахэлъэу гъэры хъунхэм емыуцолIэшъугъэхэм ащыщхэу Урыс-кавказ заом (1763 — 1864-рэ илъ.) ипчэгупIэ итхэзэ, анахь утын лъэш къызэрахыхи, чIэнэгъэшхо зышIыгъэхэу, анахь итэкъухьагъэ хъугъэ адыгэ этническэ купмэ ащыщ хъугъэх. Ащ къыхэкIэу къаигъэмэ анахь къаигъэжь шапсыгъэхэр хы ШIуцIэ Iушъоу ижъкIэ зыIусыгъэхэм сыд зараIуи, зарашIи, къашIуIунагъэхэу джы къызнэсыгъэм чылэгъо 14 хъухэу джырэ Краснодарскэ краим хэхьэх. Адрэ нахь макIэ хъухэу агъэдэIошъугъэхэр Пшызэрэ Афыпсрэ къаубытырэ шъолъыр зэныбжьым къэкощыжьыгъэхэу, мэзи темэнылъи къамыубытхэу, джыдэдэм чылиплI хъухэу — Афыпсып, Пэнэхэс, Псэйтыку, Хьащтыку — тиреспубликэ и Тэхъутэмыкъое район хэтхэу Адыгэ Республикэм тыгъэкъохьапIэмкIэ ыгъунэхэу мэпсэух.

Мыхэм ащыщэу ыкIи агъунэу Псэйтыку пштэмэ, ар псыхъоу Пшызэ исэмэгубгъу Iулъэшъуагъэу, шапсыгъэ поэт цIэрыIоу Жэнэ Къырмызэ зэриIоу, ти «Адыгей идэхагъэ икъежьапIэу» мэпсэу. ЧIыпIэ дах ар зыдэщысыр. Сыда зымыуасэр пхъэшъэбэ мэз дэхэшхоу къуаджэм итемыр лъэныкъокIэ Пшызэ икIэй хъоу-пщау къыщыкIрэм изакъоми! Псэйтыкумэ ар языгъэпсэфыпIэ чIыпI, ящыIэныгъэ кIэрыпчын умылъэкIынэу, шIу алъэгъу, къызэрэуатын щыIэп, «явизитнэ карточк».

ЩыIэныгъэм исыдрэ ушэтыни, исыдрэ къин мыухыжьи ахафызыкIын алъэкIыгъэп шапсыгъэмэ фыряIэри, псэемыблэжьхэу ар къаухъумэшъуным зэрэфэхьазырхэ зэпытри. Джары Хэгъэгу зэошхор (1941 — 1945-рэ илъ.) къызежьэм, зэкIэ адрэ цIыф лъэпкъхэу Советскэ Союзыщтыгъэм исыгъэмэ ауж зыкъырамыгъанэу, чэтэ чIэгъым «нан» щаIоныр ашъхьи къырамыгъэхьахэу, зыч-зыпчэгъоу шапсыгъэхэри заом иапэрэ мафэ къыщегъэжьагъэу нэмыц фашист пый мэхъаджэм зыкIыпэуцужьыгъэхэр.

Псэйтыкухэри ахэм ащыщыгъэх. Io хэлъэп, заор сыдигъуи тхьамыкIагъу. Ау джы нэс зыфэдэ амылъэгъугъэ зэуагъ къыташIылIагъэр дзэу къыттебэнагъэр зэрэуIэшыгъэмрэ ибагъэрэкIи, ошIэ-дэмышIагъэу хэлъыгъэмкIи, фронтым ишъомбгъуагъэкIи (тикъохьэпIэ хэгъэгу гъунапкъэ зэрэпсаоу фронт хъугъагъэ а зы такъикъым), уахътэу къызщырагъэжьагъэмкIи (пчэдыжьым сыхьатыр плIым, чъыер анахь зыщыIэшIум), тэ тимыхьазырыныгъэкIи, аужыпкъэм.

Заоу къыташIылIагъэр кIыхьэ-лыхьэ къызэрэтфэхъущтым апэ икъоу гу лъымытэгъэнкIи хъун. Сыда пIомэ тызэрагъасэщтыгъэр сыдрэ пыий тыфэхьазырэу, къыттебанэрэм ичIыгу тыщызэощтэу, тичIыгу къитымыгъэхьащтхэу, къихьагъэхэми, ащ лъыпытэу зэкIэтфэжьыщтхэу арыгъэ. Ау хъугъэр нэмыкI шъыпкъагъ. ЕтIани анахьэу апэрэ мазэхэр къытэзыгъэхьылъэкIыгъэр — апэрэ сыхьатым къыщегъэжьагъэу пыир куоу тикъэралыгъо къызэриуагъэр ары: гъунапкъэм пэчыжьэу щыт къалэмэ, вокзалмэ, къухьэуцупIэмэ, мэшIокугъогузэхэкIыпIэмэ, аэродроммэ бомбэхэр къатырадзагъэх, тисамолетишъэ пчъагъэ зыIэтыгъо имыфэхэу агъэстыгъ.

Ау апэ илъ дэдэр амышIэщтыгъэми, яхэгъэгу шIу алъэгъоу, ащ икъэухъумэн апсэ фатыным фэхьазырхэу заом ыпэрэ илъэсхэм тицIыфхэр зэрэхъугъагъэхэм, лъэпкъ политикэ тэрэзэу хэгъэгум илъыгъэми къахэкIэу хэтрэ цIыф лъэпкъи, къэлэдэси, къоджэдэси зэдырагъаштэу яшъыпкъэу, агу етыгъэу пыим пэуцужьыгъэх.

Военкоматмэ зэпымыоу Iоф ашIэщтыгъэ, бронь зиIэхэри, зыныбжь имыкъу дэдэхэри кIэлъэIухэзэ заом Iухьэщтыгъэх. ТицIыфмэ яхэгъэгу къаухъумэнымкIэ зыкIыныгъэу къахэфагъэр бгъэшIэгъонэу щытыгъ, джары а пый машинэшхом ытхкъупшъхьэ зэпызыкIыгъэри.

Адрэ адыгэ чылэмэ афэдэу Псэйтыкуи укъогъагъэ. Заом иапэрэ мэфэ дэдэ хэгъэгур къаухъумэнэу нэбгырищ, ятIонэрэ мафэм купышхо — нэбгырэ 19 хьоу кIуагъэ мы чылэм щыщ журналист IэпэIасэу Хъущт Щэбан къызэритхыжьэу. Ащ ыужрэ мафэхэми, илъэсхэми зыныбжькIэ лIыпкъым иуцохэрэр акIэлъыкIощтыгъэх апэ дэкIыгъэмэ, къиным, щынагъом зыми «нан» щыригъэIуагъэп чэтэ чIэгъым, шъхьадж ишъыпкъэу илIыгъэ Iахь зэригъэцэкIэщтым ыуж итыгъ, ичыли игупсэми емыкIу къафимыхьынэу.

ХыдзэлI Чэрымэ заом иапэрэ мафэ дзэм хащыгъэмэ ахэмыфагъэми, заор къызежьагъэм ыуж мэзитIу ныIэп тешIэгъагъэр ыныбжьыкIэ къынэси защэм. Апэрэ мэзитIум къыкIоцI зэхъокIыныгъэу бэ хъугъагъэри: анахьэу къэлъэгъогъагъэр къыттебэнэгъэ пыидзэр зэрэжъалымэр ыкIи зэрэкIочIэшхор, заор кIыхьэлыхьэ зэрэхъущтыр арыгъэх, сыда пIомэ а охътэ кIэкIым къыкIоцI къокIыпIэмкIэ къикIэу тихэгъэгу щыщ чIыгушхо пыим ыубытынэу игъо ифэгъагъ. Арэу щытми, тицIыфмэ, тиухъумакIомэ, сыдэу хъуми, пыим зэрэтекIощтхэм шIошъхъуныгъэ фыряIагъ.

Чэрымэ заом ыпэкIэ дзэм къулыкъу щихьынэу игъо ифагъэми, ыныбжькIэ опыт гъашIэм щыриIагъэп ыкIи ащ уфэдэу зэо мэшIо лыгъэм упэхьаныр псынкIагъэп, лIыгъи теубытэныгъэшхуи ищыкIэгъагъэх. Чэрымэ пытэу къыгурыIуагъэу ышIэщтыгъэр зы: янэ-ятэхэр, ичылэ, илъэпкъ къыгъэукIытэжьхэ хъущтэп, ежь ышъхьэрэ ыпсэрэ хилъхьащтми, емыкIу къыхьыщтэп.

Зэо хьылъэ дэдэхэр кIощтыгъэх. Тихэгъэгу ичIыгу залэ пэпчъ псэемыблэжьэу къаухъумэзэ, тидзэхэр къызэкIэкIонхэ фаеу хъущтыгъэ апэрэ мазэхэм. Къагъэгъунэрэ чIыпIэр къамыбгынэшъузэ пыим къыухъурэйхэрэри, чIэнэгъэшхохэр ашIызэ а хъурджэнэ зэфэщэгъахэм лIыгъэкIэ къашIуикIыжьхэрэри къахэкIыщтыгъэх. Пыир ащыгъум нахь уIэшыгъагъэ, нахь псынкIэу зэрэзекIон амали иIагъ; тэ винтовкэм зы щэ идгъэкIмэ, етIанэ ар ауэзндыжьыфэкIэ ежь автоматымкIэ щэр къатырипхъэщтыгъ. Арэущтэу щытми, лIыхъужъныгъэшхо къызыхагъафэщтыгъ тичIыгу гупсэ иухъумакIомэ.

ХыдзэлI Чэрыми джа къин пстэур пэкIэкIыгъ, мэхагъэ къызхигъэфагъэп. Атакэ укIон фаеми кIуагъэ, ивинтовкэ кIыхьэжъ пыим фэгъэпсыгъэу; пшъэрылъэу къыфашIыгъэр ыгъэцакIэзэ, псэемыблэжьэу къыухъумэуи хъугъэ зыфагъэзэгъэ чIыналъэр; къауцуухьэмэ, штыккIэ къапхыритхъоу чIыпIэ зэжъум къикIыжьэуи хъугъэ. Илъэсищым къыкIоцI ащ фэдэу бэ лIыгъэм, цIыфыгъэм яушэтыпIэу ар зыхэфагъэр. Ау ащ фэдэ такъикъым пытагъэрэ пхъэшагъэрэ хэлъэу ятэ къеплъэу къыщыхъущтыгъэ «мэхагъэ къызхэбгъэфэкъон, тыкъэмыушъхьакIу!» ыIоу, янэ икушъэ орэд IэшIу ытхьакIумэ къиуцощтыгъэ, къеушъыеуи къыщыхъущтыгъэ: «А сикIал, къиныIоми, лIыгъэ къызхэгъаф, ощ фэдэлI а узыпэIутри, енэкъокъу, къызтемыгъакIу». Ары кIочIэ лые къыхэзылъхьэщтыгъэри.

Янэрэ ятэрэ ялъфыгъитф апIущтыгъ. Чэрымэ зэкIэми анахьыкIэ дэдэу шынахьыкIэ иIагъ. Зэрэанахьыжъым елъытыгъэу нахьыкIэмэ якъэIэтынкIэ ны-тымэ IэпыIэгъу афэхъузэ, икъу дэдэу еджэн ымылъэкIыгъагъэми, ащ кIуачIэкIи шэнкIи ыпсыхьагъэу щытыгъ.

Чэрымэ я 58-рэ шхончэо полкым хэтэу заощтыгъэ. Зышъхьасыжьынэуи ыгуи къэкIыщтыгъэп, ауми зыгорэ къешIушIэрэм фэдэу пыищэмэ щаухьэщтыгъэ илъэсищым къыкIоцI. ЕтIанэ зы нэгъэупIэпIэгъукIэ ар укъуагъэ мэхъушъ, зыгорэм ыгу къыпиутыгъэу къыщыхъугъэу иакъыл щэо... Нэужым тIэкIу зыкъызешIэжьым, лъэшэу зегупшысэжьым къышIэжьыгъэр атакэм ежьагъэхэу, шъуйзэ къэбыбырэ снарядыр зэкIэм ыпэшъхьэ шъыпкъэм къифи, къызэрэзэIыутыгъагъэр ыкIи ынэхэр къэушIункIхи, ытхьакIумэхэми къаIууи, кIочIаджэу зэрэзэхэфагъэр ары.

Наступлениер зытекIым, лыгъэр зэрыкIогъэ шъофым уIагъэхэу ыкIи укIыгъэхэу санитармэ къырахыжьыгъэмэ ХыдзэлI Чэрымэ ащыщыгъ. Апэм ар хьадэмэ ахалъхьэгъагъ лIагъэкIэ алъыти. Ау макIэу жьы къызэрищэрэм гу лъати, госпиталым нагъэсыгъ. Исэмэгу тэмашъхьэкIэ къыригъажьэу ыныбэ кIышъуи къыхиубытэу зэIытхъыгъэу, кIышъор лъым ыгъэшъугъэу, ар бэу чIинагъэу щытыгъ. УIагъэр аукъэбзыгъ, апхыгъ, яамал къызэрихьэу алъэкIыщтыр рашIылIагъ. Ау шъоф госпиталым мощ фэдэ уIэгъэ хьылъэ зытелъым щеIэзэнхэ алъэкIынэу щытыгъэп. 1944-рэ илъэсыгъ. Заор аухынкIэ джыри бэ иIагъэр. ДзэкIолI пэпчъ ищыIэныгъэ уфэбэнэн фэягъ. Ащ пае тылым щеIэзэнхэу рахъухьэшъ, Баку дэт госпиталым нагъэсы...

Апэу ынэ ерэгъэ дэдэу къызызэкIехым, палатэ къабзэм зэрилъыр ылъэгъугъ. ПIэ фыжьыбзэм хэлъ, кIым-сым, топ омакъи, самолетым ибыу макъи, лагъымэ зэIыут гуих макъи къэIурэпышъ, зыфихьын ымышIэу егупшысэ. Ау анахьэу ыгъэшIэгъуагъэр, лIы къопцIэ нэшхо-пэшхо горэ, зэрэмытIырыгъэр къыхэщэу, ау джы зэрэодым къыхэкIэу къупшъхьэмрэ шъомрэ зэщэкIыгъэх зыфаIорэм фэдэу, ынэгу хьалэлыгъэр къычIэщэу ыпашъхьэ зэрисыр ары.

— Сыд, сикъош, укъыIэкIэкIыгъа а уезыкъудыехыщтыгъэм? Тхьэм ыIомэ, тIы шIуцIэм тIы фыжьыр текIогъэщт... Джы Iофыжьэп, нахь дэир текIыгъах.

— Уадыга сэIо, — ерэгъэ дэдэу ыIупшIэхэр къэхъублэблагъэх Чэрымэ.

— Сымыадыгэмэ адыгабзэкIэ сыкъыбдэгущыIэныя, сикъош?

— Тыда сыздэщыIэр? БэшIагъа мыщ сызычIэлъыр?

— Баку ущыI, сикъош. Чэщ-мэфищ непэ мэхъу укъызнагъэсыгъэр...

— Сыдэущтэу адэ сыадыгэмэ къэпшIагъа? ЗэкIэм тыбзэкIэ укъыздэгущыIагъ...

— «Адыгэр ыкIыбкIэ уеплъыгъэми, къэпшIэщт» аIоба, сикъош, сэ унэгу сыкъыкIэплъыхьэзэ, узыщыщыр къэшIэгъуае сфэхъуныя, — тхьагъэпцIэу щхыпцIызэ къыIуагъ лIы одым. Ау ыушъэфыгъ сымэджэ хьылъэу госпиталым къычIащагъэмэ ар апыплъыхьэзэ, ежьыр плъыр-стырым хэтэу адыгэ гущыIэхэр урысыбзэм къызэрэхигъафэхэрэр зэрэзэхихыгъэр.

— НэIуасэ тызэфэгъэхъу, сикъош! — къыриIуагъ ащ. — Сэ сцIэр Ибрахьим. Хэкужъмэ сащыщ. Сыкозэт. Оры?

— Сышапсыгъ сэ, Псэйтыку сыщыщ. ХыдзэлI слъэкъуацIэр. ЧэрымэкIэ къысэджэх, — ежьыми джэуап ретыжьы.

Джаущтэу нэIуасэ зэфэхъугъэ мы лIитIур.

Джащ къыщегъэжьагъэу Хэкужъ Ибрахьимэ гъунэ лъифэу ригъэжьагъ ичIыпIэгъу Чэрымэ, ежь къиным икъиныжьыр пэкIэкIыгъахэу, мыдрэр зэрэхьылъэ дэдэр ыкIи фэбагъэм зэрэщыкIэрэр елъэгъути.

Ибрахьимэрэ Чэрымэрэ зэлэгъугъэх, тIури мэкъумэщышIэ унэгъо Iужъух къызэрыхъухьагъэхэр. Ибрахьимэ ятэу Хьаблыхъукъо Амзанрэ янэу Минхъанрэ лъфыгъэ 11 апIущтыгъ. Ибрахьимэ я 10-рэ сабыигъ. Ау пасэу кIалэр ибэу къэнагъ, къин бэдэдэ икIэлэгъум ылъэгъугъ. ИлъэсипшIым итыгъ янэ идунай зехъожьым, илъэситIукIэ яти ащ кIэлъыкIожьыгъ. Нахьыжъхэр унэгъо шъхьаф хъугъэхагъэх, шъхьадж зыфэгумэкIын икъун иIагъ. Ащ пае Ибрахьимэрэ ышнахьыкIэ цIыкIурэ язакъоу къэнагъэх. Ибрахьимэ нахьыжъыти, нахьыкIэ цIыкIумкIэ пшъэдэкIыжьэу ыхьырэр зыщигъэгъупшэщтыгъэп.

Козэт ублэпIэ еджапIэр Ибрахьимэ къызеух нэуж Краснодар илъэситIо щеджагъэу амал имыIэу зэпигъэун фаеу хъугъэ. ЕтIанэ тракторист курсхэр къеухышъ, заом ащэфэкIэ трактористэу мэлажьэ...

Бэдэдэ зыхэкIодэрэ заор офицермэ ащыкIэщтыгъ. ГъэпсынкIэгъэ Iоф хэлъэу ахэр зыщагъэхьазырыщтыгъэхэм ащыщыгъ къалэу Орджоникидзе дэтыгъэ военнэ лъэсыдзэ училищыр. Сэнаущыгъэрэ лIыгъэрэ къызыхафэзэ заорэ адыгэ кIалэм ар къырагъэухышъ, младшэ лейтенантэу фронтым Iуащэжьы. Нэмыцхэр ячIэнэгъэшхохэми апымылъхэу бгъэкIэ Кавказ къекIущтыгъэх. Ахэр къызэтегъэуцогъэнхэр зипшъэрылъхэм Хэкужъ Ибрахьим ащыщыгъ. Заом ижь стыри инэмыкIырэ къиныгъохэри ежь ышъхьэкIи пэщэныгъэ зыдызэрихьэрэ шхончэкI взводми шIэхэу зэхашIагъэ.

Ыпхъу анахьыжъхэу Светланэ къызэриIожьырэмкIэ, бэрэ ащ ыгу къэкIыжьыщтыгъэр Мэздэгу пыидзэм къызщеухъурэихэм къинэу алъэгъугъэр ары. Мэзищэ а чIыпIэ зэжъум итыгъэх, кIочIэ шъхьаIэхэм зэпхыныгъэ хьатэ адыряIагъэп, Iэшэшъуашэхэр икъущтыгъэхэп, пыеу мафэм аукIыгъэм пылъ Iашэхэри чэщрэ къаугъойхэзэ къызфагъэфедэщтыгъэх, ашхыщтыр зэримыкъурэм къыхэкIэу щазымэ шъхьаIухэр зыхэгъэжъукIыгъэ «хьантхъупсым» ешъохэу макIэп къызэрэхэкIыгъэр. Окружением къызекIыжьхэм къупшъхьэмрэ шъомрэ зэщэкIыгъагъэх, ышыпхъу шъыпкъэ ерагъэу къышIэжьыгъагъ. Ащыгъум отпуск къырати, лIыгъэу зэрихьагъэм пае мэфипшIыкIэ ядэжь къагъэкIогъагъ.

Ягъумэ Хьазрэт кIэлэ Iэтахъоу илъэс 12 — 13 ыныбжьыгъ а лъэхъаным. Ащ къызэришIэжьырэмкIэ, Ибрахьимэ ащыгъум лейтенант тэмэтелъхэр телъыгъэх ыкIи Хэгъэгу заом иорден ыбгъэ хэлъыгъ.

Пыир зэкIафэжьэу зырагъажьэм, тидзэкIолIмэ ащ гушхоныгъэ къахилъхьэщтыгъэми, зэо гъогухэр джыри хьылъагъэх ыкIи щынэгъуагъэх. Пыим тичIыгу ау сыдми къыбгынэжьынэу фэягъэп, ышъэ икIыгъэу, иIоф къызэрэдэмыхъурэм паекIэ, къязэожьыщтыгъ.

Кинофильмэу «Майор Вихрь» зыфиIорэмкIэ къэтэшIэжьы нэмыцхэр зэкIафэжьхэ зэхъум, польскэ къалэу Краков къагъэонышъ, чIым щизы ашIын гухэлъ фыряIэу зэрагъэхьазырыгъагъэр. Ау лIыхъужъыныгъэшхорэ къулайныгъэрэ къызхагъафэзэ фашистмэ а яжъалым гухэлъ къадэзымыгъэхъугъэмэ Хэкужъ Ибрахьими ащыщыгъ.

Зэо машIом ишъхьамыс лыгъэ ар къезыгъэжьагъэмэ ячIыгу рахьажьыгъэу щыкIощтыгъ. Илъэс псау хъугъэу зэпыу имыIэу ыпэкIэ лъыкIотэрэ тидзэкIолIмэ ясатыр хэтыгъ Ибрахьимэ. Ау анахьэу зыщемыжэгъахэм тхьамыкIагъор къыфыкъокIыгъ: блиндажэу зыдэсым танкыр къытехьи зызэхецIыцIэм, контузиешхо иIэу къычIахыжьыгъ. Джаущтэу Ибрахьимэ Баку дэт госпиталым чIэфагъ лIэгъэ папкIэу, иIоф дэеу — ылъэгъуштыгъэп, зи зэхихыщтыгъэп, къэгущыIэни ылъэкIыщтыгъэп. Ащ ищыIэныгъэ мэзихэ врачхэр фэбэнагъэх. Джащыгъур ары Чэрымэ госпиталым къызащэгъагъэр ыкIи зэчIыпIэгъу адыгэ кIэлитIур зызэIукIагъэри. 1944-рэ илъэсым ыгузэгугъ а лъэхъаныр.

Ибрахьимэ илIыгъэрэ ицIыфыгъэрэкIэ госпиталым лъытэныгъэшхо къыщыфашIы хъугъагъэти, врачхэм Чэрымэ ылъэ къытырагъэуцожьынэу зэрялъэIурэм ишIуагъэ къакIощтыгъ агу етыгъэу ичIыпIэгъу къеIэзэнхэмкIэ. Гъомылэпхъэ тэрэзкIи анаIэ къытырагъэтыщтыгъ, фэIофашIэхэри егугъухэзэ фагъэцакIэщтыгъэх. Ау лIыр хьадэгъум къыIэкIэкIыжьыным игугъапIэ щыIагъэп. Ащ пае мафэ горэм Ибрахьимэ врачмэ къыраIуагъ ыпсэ пытзэ иныбджэгъу чылэм къынагъэсыжьмэ зэрэнахьышIур. Джащыгъум военкоматым лъэтемытэу къэтхагъ, адрэмэ чылэм макъэ агъэIуи, бзылъфыгъэ чанитIу Чэрымэ къылъыкIуи, Баку ращыжьыгъ. Ежь Хэкужъ Ибрахьимэ иамал къызэрихьэу ишIуагъэ къаригъэкIыгъ. Ащ фэдэу ныбджэгъур къызэрэфэгумэкIыгъэр, шIоу къыфишIагъэр опсэуфэкIэ Чэрымэ щыгъупшэу зы мафи къыхэкIыгъэп.

Ибрахьимэ изэо гъогухэр лъыкIуатэщтыгъэх. Взводым, етIанэ шхончэо ротэм якомандирэу чанэу идзэкIолI Iахь зэрихьэщтыгъэ старшэ лейтенант хъугъэу. Ащ ишыхьатых ти УIэшыгъэ КIуачIэмэ я Главнокомандующэу щытыгъэ И.В. Сталиным ыIапэ зыкIэдзэгъэ щытхъу тхылъэу иIэхэр.

Берлин заштахэми заор ухыгъэ хъугъэп тэркIэ. Къалэу Прагэ къэзыухъумэщтыгъэ фашистхэмрэ власовцэхэмрэ Iашэр агъэтIылъыгъэп, пхъэшагъэ ахэлъэу тидзэмэ къапэуцужьхэзэ, къохьэпIэ лъэныкъом екIущтыгъэх союзникхэм заратынэу. Ахэм яIофи ухыгъэн фэягъэ. СамолеткIэ псынкIэу ащ нагъэсыгъэхэм ыкIи лIыхъужъныгъэшхо къызыхагъафэзэ, а пшъэрылъ къиныр щытхъу хэлъэу зыгъэцэкIагъэмэ тичылэгъу Ибрахьими ащ ироти ахэтыгъэх.

Пражскэ операциер зэраухыгъэм лъыпытэу старшэ лейтенантэу Хэкужъ Ибрахьимэ анахь дзэкIолI дэгъоу къыхашыпыкIыгъэмэ ащыщэу самолеткIэ Москва ащагъ ТекIоныгъэм и Парад хэлэжьэнэу. Ащ фэдэ бэмэ къадэхъурэп. Дэгъумэ ядэгъужьхэр ары ащ фэдэ лъытэныгъэрэ цыхьэрэ къызфашIыхэрэр.

1945-рэ илъэсым мэкъуогъум и 24-м Парадыр щыIагъ. Ащ оркестрэм изакъоу нэбгырэ 1400-рэ хэлэжьагъ. Советскэ полководцэ цIэрыIохэу, маршалхэу К.К. Рокоссовскэмрэ Г.К. Жуковымрэ зэращэгъэ Парадым ухэлэжьэныр адыгэ чылэм икIэлэ пIугъэкIэ зымыуасэ щыIагъэп.

Джар Хэкужъ Ибрахьимэ къылэжьыгъэу къыдэхъугъ ыкIи щэIэфэкIэ а хъугъэшIэгъэшхом рыгушхощтыгъ. Тэри тырэгушхо тичылэгъу, тичIыпIэгъу!

Ибрахьимэ заор зэраухэу къэзыгъэзэжьыгъэмэ къахэфагъэп, 1947-рэ илъэсым нэс ар къэтыжьыгъ. Сыда пIомэ Украинэм икъохьэпIэ лъэныкъо щырэхьатыгъэп зэоуж илъэс заулэми. ТидзэкIолIхэр бендеровцэхэмрэ (Ющенкэм тарихъым ишъыпкъапIэ зэблихъузэ джы Украинэм и ЛIыхъужъ ышIыгъэхэм) «мэзхэм ахэсыгъэ зэшхэмрэ» («лесные братья») апэIутыгъэх зэфамыгъэгъоу, ыбгъуитIукIи хэкIуадэхэу. Ибрахьимэ джыри зы илъэсрэ а зэо-машIом къыхэтыжьи, чылэм къыгъэзэжьыгъ Хэгъэгу зэошхом иорденитIурэ медальхэу «За оборону Кавказа», «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941 — 1945 гг» зыфиIорэмрэ ыбгъэ къыхэлыдыкIхэу, капитанэу.

Зэо ужым ащ къыщагъ, майор звание иIэу Яблоновскэ гурыт еджапIэу N 5-м Iоф щишIэщтыгъ. КъызэриIотэжьыщтыгъэмкIэ, дзэм къыхагъэнэжьынэу, апшъэрэ гъэсэныгъэ иIэным пае еджакIо агъэкIонэуи фэягъэх.

Ибрахьимэрэ ишъхьэгъусэрэ ежьхэм афэдэхэу лэжьакIохэу, цIыф зафэхэу, нэфаIохэу апIугъэх апхъуищырэ акъо закъорэ. Сэнэхьатхэри ахэм арагъэгъотыгъэх. Ащ пае щэIэфэхэ къагъэукIытэжьыгъэхэп. Ахэм ашъхьагъ ныпмрэ тымрэ зимытыжьхэр тIэкIу шIагъэми, шIоу къафашIагъэр икъоу къагурэIошъ, ащыгъупшэхэу къыхэкIырэп.

Зэо ужым Ибрахьимэ парторгэуи, етIанэ бригадирэуи колхозым Iоф щишIагъ. Илъэс 15 Козэт гурыт еджапIэми изавхозэу щытыгъ. Джа илъэсхэм атефэ кIэлэеджакIохэр зычIэмыфэжьыщтыгъэхэ еджапIэм класс заулэ хъурэ унэ чырбыщым хэшIыкIыгъэу къызыпашIыхьэгъагъэр. Адрэ унэу пытыгъэми ышъхьэ зэблахъугъагъ. Мыхэм Ибрахьимэ иIахьышIоу макIэп ахэлъыгъэр.

Чэрымэ ылъэ пытэу теуцожьыфэ къымыщэу хэтыгъ, гужъогъэ кIаеми, етIанэ унагъо ышIагъ, щыгушIукIхэу, лъэпкъ лъыгъэкIуатэу шъэожъыеу къафэхъугъэм РуслъанкIэ еджагъэх, цIыф тэрэз зэрэхъунымкIэ, алъэкI къагъэнагъэп. Ащ зыкъызеIэтым, медицинэ шIэныгъэ рагъэгъотыгъ.

Чэрымэ Псэйтыку дэт пынджлэжь совхозэу Хьахъуратэм ыцIэ зыхьырэм илъэс пчъагъэрэ чанэу щылэжьагъ. БлигъэкIыгъэри шIобащэу госпиталым нэIуасэ зыщыфэхъугъэу ыкIи лъэшэу зишIуагъэ къекIыгъэ козэт кIалэмкIэ ыгу риубытэгъэгъэ гухэлъыр зыщигъэгъупшагъэп, ащ ышнахьыкIэ гъусэхэр иIэхэу Козэт ыгъакIохи Ибрахьимэ къаригъащи, ежь имызакъоу, зэрэ Псэйтыку пIоми хъунэу якъоджэгъу иныбджэгъу агъэшIуагъ, ахьэкIагъ.

Чэрымэ илъфыгъэ закъоу Руслъанэ исэнэхьаткIэ цIыфхэр лъэшэу ыгъэразэхэу мэIазэ, массажист IэпэIас, «цIыфыр мылIэгъапэмэ, къегъэтэджыжьы» зыфаIорэм фэд. Ар нэгуихыгъ, гукIэгъушхо хэлъ, шъыпкъэныгъэ зиIэ цIыф, зыгорэм ишIуагъэ ригъэкIыныр ипшъэрылъ шъхьаIэу мэпсэу, ахъщэкъэкIуапIэу ар бэрэ мыхъуми.

«СыдкIи сятэ сыфэдэным сыкIэхъопсы, сэ силъфыгъэхэми ащ ишэнхэр ахэслъхьанхэм, адыгэ шъыпкъэу спIунхэм сыпылъ. АщкIэ сишъхьэгъуси IэпыIэгъушIу къысфэхъу», — еIо ащ.

Руслъанрэ ишъхьэгъусэрэ лъфыгъищ зэдапIу: зы пшъашъэрэ кIэлитIурэ. Сусанэ анахьыжъ, университетым июридическэ факультет ия 4-рэ курс исэу заочнэу Краснодар щеджэ, краевой судым Iоф щешIэ. ИкIалэу Казбек МВД-м и Краснодар университет щеджэ, илъэс 20 ыныбжь. АнахьыкIэ цIыкIоу Батыр апэрэ классым исэу Инэм гурыт еджапIэм ыщэзэ щырегъаджэ. Игуапэу къыхигъэщырэр ишъэожъые илъэситIу хъугъэу Къэралъыгъо Советым — Хасэм идепутатэу КIэрмыт Мухьдинэ имылъкукIэ зэхищэгъэ кIэлэцIыкIу къэшъокIо ансамблэу «Нэфым» къызэрэщышъорэр ары.

Ары, уахътэр къэбгъэуцун плъэкIыщтэп. Ащ дэгъуи дэий бэ къызыдихьрэр. Непэ Ибрахьими, иныбджэгъу Чэрыми къытхэтыжьхэп. УIэгъэ хьылъэу заом къыщытещагъэ хъугъэмэ апкъ къикIэу Чэрымэ илъэс зыбгъупшIыкIэ ыпэ ишъыгъ, Ибрахьими ащ кIэлъыкIожьыгъ. Ау мылIэгъахэхэм фэдэх ахэр, сыда пIомэ цIыфмэ ягукъэкIыжьхэу ахэм афэгъэхьыгъэхэр къэнагъэх, IофшIэгъэ дэгъухэр къакIэныгъэх, ялъфыгъэхэр ящыIэкIагъэм илъыгъэкIуатэхэу дунаим къытфытыранагъэх. Ахэм ящыIэкIэ-псэукIагъэр, яадыгагъэ, яцIыфыгъэ ин ялъфыгъэхэмкIэ джы къызынэсыгъэми щысэшIу мэхъу, ежьхэм къапыфэгъэ кIэлэ-гъуалэми ятэжъхэм якъэбар шIукIэ, дэхагъэкIэ афаIуатэ, арэгушхох. «Хэти, сыди ащыгъупшэрэп» зыфиIорэ тэмэбгъо гущыIэхэу Хэгъэгу зэошхом иветеранмэ афэгъэхьыгъэу бэрэ агъэфедагъэхэр мы лIитIумэ япэсыгъэ шъыпкъ ыкIи яхьылIэгъэ шъыпкъ.

Мары ТекIоныгъэшхор къызыдахыгъэр илъэс 65-рэ зыщыхъущт уахътэр къэблагъэ. Ар гушIуагъуи гухэкIи зыхэлъ мэфэкI ин дэд. Ау а мафэм а ти ТекIоныгъэ имэхьанэ къезыгъэIыхы, тэ тицIыфхэм ащ хашIыхьагъэр зыгъэцIыкIу зышIоигъохэри къыкъокIыхэ фежьагъэми, ар къадэдгъэхъу хъущтэп.

Хэт ишIушIагъи, сыд хъугъэ-шIагъи кIодырэп ыкIи кIодыщтэп лIэужхэмкIэ зэгурыIоныгъэ пытэ, шъхьэкIэфэныгъэзэрэлъытэжьыр тхэлъыфэкIэ. Ащ пае тиблэкIыгъэ тыщыгъозэн, непэрэ мамыр псэукIэр къытфыдэзыхыгъэхэу Хэгъэгу зэошхом хэлэжьагъэхэм лъытэныгъэ ин афэтшIын фае. Ахэм зыкIэ ащыщых ыпшъэкIэ зигугъу къыщытшIыгъэ зэныбджэгъу-зэчIыпIэгъуитIоу зизэо ыкIи зимамыр гъогухэм тарыплъэгъэхэ ХыдзэлI Чэрымэрэ Хэкужъ Ибрахьимэрэ.

МЭХЪОШ Руслъан.

ХыдзэлI Чэрым

Хэкужъ Ибрахьим